

Teologie stvoření a přírodní vědy¹

V současné době se relativně často setkáváme s redukcí teologie stvoření na biblickou nebo křesťanskou kosmologii, což je ovšem z biblického hlediska hrubé nedorozumění. Bibličtí autoři poklidně přejímali různé obrazy světa, které byly běžné v jejich kulturním okruhu, a nesnažili se vůbec je nějak proměňovat. Díky tomuto postoji se pak zejména v moderní době projevila obrovská schopnost křesťanství vyjadřovat své vlastní poselství o spáse v nové kulturní situaci, která je spjata s docela novým obrazem světa.

Ačkoli zájem o prvopočátek světa je člověku bytostně vlastní, jak o tom svědčí různé kosmogonie (koncepce vzniku kosmu) obsažené v mýtech nejrůznějších starých náboženství, starozákonní autoři kladli primární důraz na obraz Boha spasitele, zachránce. Koncepce stvoření světa pak v celkovém systému jejich myšlení funguje pouze jako předpolí a předpoklad dějin spásy. Svět je prostě proces, který má svůj počátek, průběh a cílové směřování. **Oddělovat teologii stvoření od dějin spásy, obrazu Boha, hledání smyslu naší existence, od eschatologického zaměření našeho bytí a redukce všeho na pomyslnou křesťanskou kosmologii znamená nepochopení biblického poselství.**

Jako markantní příklad lze uvést texty Deuteriozaiáše (Iz 40nn.), které vznikly v době babylónského exilu. Téma spásy, návratu do zaslíbené země jsou pravidelně spjata s tématem stvoření, což je pochopitelné, neboť pouze Bůh stvořitel celého světa může mít moc vysvobodit Izraele z vyhnanství.

V první řadě je třeba podtrhnout, že **Bible je pro věřícího závazná v tom, co se týká naší spásy, v ostatních věcech rozhodně nikoli.** Obrazy světa staré tři, respektive dva tisíce let proto pro dnešního křesťana rozhodně nejsou a ani nemohou být nikterak závazné! Cílem vyprávění prvních dvou kapitol knihy Geneze není stanovit obraz světa, nýbrž popisovat vztah mezi Bohem a světem a následně vztah světa, potažmo člověka k Bohu. Bůh je transcendentní, svobodný, Pán celého světa, který bez něho nedává smysl. Jestliže Bůh tvoří vše, pak také veškeré stvoření je pozitivní. **Bible odmítá negativní pohled zejména na hmotu a tělesnost, který je typický například pro helénskou kulturu.**

Přírodní vědy se zabývají pozorováním, fakty a jejich vzájemnými vztahy. Smysl lidského života, cílové zaměření našeho života, otázka existence, nebo neexistence Boha, tohle všechno vůbec nespadá do jejich kompetence. Naproti tomu to, co zkoumají přírodovědci, zase nespadá nikterak do kompetence teologie a filosofie. Přírodovědec může zcela

¹ Literatura k dalšímu studiu: srov. C. V. POSPÍŠIL, *Zápolení o pravdu, naději a lidskou důstojnost. Česká katolická teologie 1850-1950 a výzvy přírodních věd v širším světovém kontextu*, Praha: Karolinum 2017; C. V. POSPÍŠIL, *Průkopníci a jejich odpůrci. Světová katolická teologie 1871-1910 a evoluční vznik-stvoření člověka*, Praha: Karolinum 2018. Obě monografie si posluchači UK mohou zapůjčit v elektronické podobě na webových stránkách Nakladatelství UK.

svobodně zastávat jako lidská osoba nejrozličnější světonázory, konkrétně může být jak teista, tak ateista, o čemž svědčí praxe, protože mezi přírodovědci nacházíme jak ateisty, tak osoby hluboce věřící.

Zůstane-li přírodovědec na svém vlastním kompetenčním poli, pak mezi jeho objevy na jedné straně a otázkami víry nebo nevíry v Boha nemůže nastat žádný rozpor, protože obě kompetenční pole jsou jasně rozlišena. **Skutečný spor nepanuje mezi vírou či teologií na jedné straně a přírodními vědami na straně druhé, ale jen a jen mezi různými světovými názory.** Spor se tudíž odehrává výlučně na poli filosofie, ale nikoli mezi přírodními vědami jako takovými a teologií.

Občas se objevují v médiích a někdy i v odborné literatuře určitého typu souhrnné soudy o striktně negativním postoji teologie a víry ve vztahu k přírodním vědám zejména v letech 1850-1950. Podrobné zkoumání na poli české katolické teologie v tomto období jasně doložilo následující: 1. V oblasti astronomie neexistoval v dané době žádný problém. Ani jeden katolický teolog nečetl první kapitoly Bible fundamentalisticky. Pokojně byla akceptována Laplaceova teorie vzniku hvězd a planet. 2. Katoličtí teologové neměli minimálně od sedmdesátých let problém s teorií evolučního vzniku v oblasti fauny a flóry. Odmítali ovšem vcelku pochopitelně, že by se vše zakládalo výlučně na nahodilosti, protože uvedené procesy podle přesvědčení víry dávají smysl jedině tehdy, stojí-li za nimi inteligentní Stvořitel, který dává principy, zákonitosti, ale neřídí každý detailní děj. Stvoření dostalo od Boha také svoji vlastní svébytnost a důstojnost. 3. **Jedinou skutečnou třecí plochou byl evoluční vznik – stvoření člověka.** Obavy z vyhraněného darwinismu spočívaly v tom, že bude-li člověk sám sebe vnímat jen jako vyvinutější zvíře, bude se tak také chovat. Byla tato obava z kolapsu etiky oprávněná? Historie ukazuje, že v jistém ohledu ano, protože nacistická ideologie byla v zásadě vyhraněným sociálním darwinismem. Komunistická ideologie představovala druhou verzi sociálního darwinismu. Jak to bylo s osobní důstojností a svobodou člověka v systému, který stavěl na podobném světonázoru, není snad ani třeba připomínat. Obavy tohoto typu ovšem nevyjadřovali pouze teologové, ale v našem prostředí například také Palacký a Masaryk, kteří dobře tušili, že německý nacionalismus z darwinismu bude vyvozovat vlastní rasovou nadřazenost například vůči Slovanům.

Jakmile v prvním desetiletí dvacátého století paleoantropologie začala jasně dokládat, že evoluce se člověka skutečně týká, nebylo možno zavírat před fakty oči. V zájmu lidské důstojnosti bylo ale zároveň třeba podtrhnout, že člověk není jen a jen rozvinutější zvíře, že je v něm transcendence. To je pravý praktický důvod nauky o stvoření lidské duše Bohem. Po tělesné stránce stvořil Bůh člověka cestou evoluce, v určitém okamžiku však takto připravený člověk nabyt mravního vědomí, což ukazuje na nesmrtelnou duši stvořenou přímo Bohem. Tak bylo možno skloubit údaje paleoantropologie, která se může zabývat jen tělesnou stránkou člověka a do jisté míry také jeho kulturním rozměrem, není však s to nahlížet do lidského subjektu, kde se každý z nás setkává s tím, co nebo kdo ho přesahuje. Člověk je sám pro sebe tajemstvím. Je jediný tvor, který má etiku, svědomí. Jediný tvor, který může selhat.

Jediný tvor, který má umění. Jediný tvor, který má náboženství. Žádné etnikum, které známe, nebylo nikdy bez nějaké formy náboženství. Jedině člověk je myšlenkově schopen indukce a dedukce, abstraktního myšlení, analogického způsobu vyjadřování. Navzdory biologické spřízněnosti nás právě tohle jasně odlišuje o ostatních živočichů. V dávném sporu, který přetrvává dodnes, nejde o popírání práva přírodních věd zkoumat člověka, nýbrž o střet dvou světonázorových interpretací faktů, které nám předkládá paleoantropologie a paleogenetika i paleokulturologie. Zastánci ateistické, materialistické koncepce vzniku člověka nejsou s to pomocí přírodních věd svá tvrzení dokázat. Totéž platí i pro teology a ostatní zastánce teistické interpretace vzniku člověka. Do hry pak vstupují praktické argumenty, totiž k čemu v lidském životě a v lidské spolčenosti vede jedna a druhá ze soupeřících světonázorových koncepcí.

I zde ale nebyla situace jednoznačná a černobílá. Již od roku 1871, kdy Charles Darwin vydal svou knihu o původu člověka, existoval názor, podle něhož tělo člověka mohlo vzniknout cestou evoluce z vyšších primátů, lidská duše je však přímým Božím stvořením, a proto k humanizaci došlo tak, že Bůh do těla vzniklého cestou evoluce vdechl nesmrtelnou duši. **Uvedený názor razil anglický přírodovědec G. Mivart.** Již v devadesátých letech předminulého století registrujeme španělské, francouzské, italské, anglické a americké teology, kteří Mivartovu tezi modifikovali v tom smyslu, že tělo předchůdce člověka se stalo lidským až v okamžiku sjednocení s duší. Mezi odvážnými zastánci tohoto přístupu nacházíme dokonce kardinála (Z. González) a některé biskupy. **V českém prostředí zazní jasné přitakání možnosti evolučního vzniku – tvoření člověka v roce 1926, a to v učebnici apologetiky pro střední školy od Bedřicha Augustina.** Kniha má navíc imprimatur Královéhradeckého biskupství. Podle tohoto textu se učilo na středních školách až do roku 1948.

Jan Pavel II. se k dané problematice vyslovil v devadesátých letech velmi vstřícně a v zásadě oficializoval stanovisko katolických teologů z konce devatenáctého století, které se ovšem mezitím stalo běžnou součástí výuky teologie a katecheze.

Křesťan by se rozhodně neměl stavět k přínosům přírodních věd odmítavě. Zároveň by ale měl jasně rozlišovat, co je skutečný přínos těchto úctyhodných vědních oborů, a co je naproti tomu světonázorová nadstavba. Jestliže odmítáme jako metodologicky nekorektní, aby někdo z přírodovědeckých objevů vyvozoval neexistenci Boha stvořitele, pak musíme stejně odmítat to, aby kdokoli přírodní vědy používal k dokazování existence Boha. Daná otázka se totiž zcela vymyká přírodovědecké metodě a spadá do kompetence filosofie nebo teologie. Tam zcela oprávněně dochází k interpretačním sporům, které jsou hybnou pákou rozvoje teologie a filosofie. Postoj teologie lze pak velmi snadno definovat jako zápolení o pravdu, naději a lidskou důstojnost.